

O'ZBEKISTON SOVXOZLARI TARIXI ILMIY TADQIQOTLARDA

Xolboyeva Dilnoza Mamayusupovna

*Surxondaryo viloyati Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
boshqarmasi mutaxassisi*

UDK: 94(575.1)

<https://orcid.org/0009-0065-1163-2152>

Annotatsiya. Qishloq xo'jaligi sohasida huquqiy-me'yoriy boshqaruvi tizimi, dastlabki sovxozlarning tuzilish davridagi yer-suv islohotlari, ikkinchi jahon urushidan keyingi yillarda viloyatda sovxozlarning iqtisodiy va moddiy ahvolini yaxshilash borasidagi harakatlar, Sovet hokimiyati yillarida Surxondaryo viloyatida sovxozlarni ommaviy ko'paytirish borasidagi harakatlar, sovxozlarning mutaxassislar bilan ta'minlanish siyosati, turg'unlik yillarida Surxondaryo viloyatidagi sovxozlar aholisini madaniy va ma'naviy turmush tarzi kabi masalalarni tarixiy adabiyotlar asosida ilmiy jihatdan ushbu maqolada ochib berilgan.

Kalit so'zlar: sovxoz, sovet hokimiyati, yer-suv islohotlari, paxta yakkahokimligi, sanoat korxonalari, turg'unlik yillari.

Аннотация: Система нормативно-правового управления в сфере сельского хозяйства, земельная и водная реформы в период образования первых совхозов, работа по улучшению экономического и материального состояния совхозов региона в годы после Второй мировой войны. , усилия по увеличению массы совхозов Сурхандарьинской области, совхозов. Важно также научно раскрыть такие вопросы, как политика обеспечения специалистами, культурный и духовный образ жизни жителей совхозов Сурхандарьинской области в годы застой, на основе исторической литературы. В статье на основе научных исследований анализируется история создания совхозов в годы Советской власти, а также на основе исторических данных раскрываются такие вопросы, как культурный и духовный образ жизни жителей совхозов Сурхандарьинской области. литература.

Ключевые слова: совхоз, Советская

власть, земельная и водная реформы, хлопковая монополия, промышленные предприятия, годы застоя.

Abstract: The system of legal and regulatory management in the field of agriculture, land and water reforms during the formation of the first state farms, efforts to improve the economic and material condition of state farms in the region in the years after the Second World War, efforts to increase the mass of state farms in Surkhandarya region, state farms. It is also important to scientifically reveal issues such as the policy of providing specialists, the cultural and spiritual lifestyle of the residents of state farms in the Surkhandarya region in the years of stagnation, based on historical literature. In the article, the history of the creation of state farms during the years of Soviet power is analyzed on the basis of scientific research, and issues such as the cultural and spiritual lifestyle of the residents of state farms in Surkhandarya region are revealed based on historical literature.

Key words: state farm, Soviet power, land and water reforms, cotton monopoly, industrial enterprises, years of stagnation.

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION). Dunyodagi yetakchi davlatlar AQSh, Xitoy, Hindistondagi yirik ilmiy tadqiqot markazlari tomonidan qishloq xo'jaligi sohasida ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy hayot, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, aholini ish bilan band qilish, qishloq xo'jalik infratuzilmasini takomillashtirish bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda.

O'zbekistonda ham qishloq xo'jaligining jamiyat taraqqiyotidagi o'rni, xalq xo'jaligidagi ahamiyati, paxta yetishtirishda o'zbek dehqonchiligidan madaniyati, mehnatsevarligini tarixiy

manbalar asosida yoritish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Shu jihatdan olganda O'zbekistonda sovxozlarning ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy hayotga ta'siri jarayonida sovet hokimiyatining amalga oshirgan agrar siyosati va uning mahalliy aholi hayotidagi o'rnini Surxon vohasi misolida tahlil qilinganda shuni aytish kerakki, shu paytgacha yaratilgan tadqiqotlarda asosan, yuzaki o'rganilgan bo'lib, ularda O'zbekistonda sovxozlarning ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy hayotga ta'siri, mashaqqatli mehnati va uning natijalari ilmiy o'rganilmagan va yoritilmagan.

MUHOAKAMA (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION). Ma'lumki, bugungi kunda O'zbekiston qishloq xo'jaligi sohasida tajriba almashuv va ekologik vaziyatni barqarorlashtirish, mutaxassislar malakasini oshirish kabi masalalar muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Shuningdek, qishloq xo'jaligi sohasida huquqiy-me'yoriy boshqaruvi tizimi, dastlabki sovxozlarning tuzilish davridagi yer-suv islohotlari, ikkinchi jahon urushidan keyingi yillarda viloyatda sovxozlarning iqtisodiy va moddiy ahvolini yaxshilash borasidagi harakatlar, Surxondaryo viloyatida sovxozlarni ommaviy ko'paytirish borasidagi harakatlar, sovxozlarning mutaxassislar bilan ta'minlanish siyosati, turg'unlik yillarida Surxondaryo viloyatidagi sovxozlar aholisini madaniy va ma'naviy turmush tarzi kabi masalalarni tarixiy adabiyotlar asosida ilmiy jihatdan ochib berish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu jihatdan olganda sovxozlarning ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy hayotga ta'siri jarayonida sovet hokimiyatining amalga oshirgan agrar siyosati va uning mahalliy aholi hayotidagi o'rnini Surxon vohasi misolida tahlil qilinganda shuni aytish kerakki, shu paytgacha yaratilgan tadqiqotlarda asosan, yuzaki o'rganilgan bo'lib, ularda O'zbekistonda sovxozlarning ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy hayotga ta'siri, mashaqqatli mehnati va uning natijalari ilmiy o'rganilmagan va yoritilmagan. Ammo, shunga qaramasdan, sovet jamiyatida totalitar rejim kuchaygan bir sharoitda yaratilgan

tarixiy adabiyotlarda sovet hokimiyatining milliy respublikalarida, jumladan, O'zbekistonda olib borgan ijtimoiy-iqtisodiy siyosatini aks ettiruvchi fikrlar va ma'lumotlar uchraydi.

M.Muhammadjonov, T.O'ljaboyev, M.Mamedov, S.Rodichev, B.Firsonlarning tadqiqotlarida dunyo paxtachiligining tarixi, uning navlari, jahon iqtisodiyotidagi o'rni, sanoat korxonalarni paydo bo'lishi va o'sib borishidagi ahamiyati, AQSh paxtachiligiga bog'liqligi, respublikada sovxozlarning ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy hayotning taraqqiy etishi tahlil etib berilgan[9]. H.Saidovning tadqiqoti paxtachilikning O'zbekiston ijtimoiy-iqtisodiy hayotiga ta'siri, yangi yerlarni o'zlashtirilishi, kolxoz va sovxozlarning tashkil topishi to'g'risidagi manbalarni tahlil etishi bilan muhim ahamiyatga ega[16].

H.Ziyoyevning O'zbekistonda sovxozlarning ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy hayotga ta'siriga bag'ishlangan ilmiy monografiyasida o'zbek paxtasining jamiyat taraqqiyotidagi o'rni, xalq xo'jaligidagi ahamiyati, paxta yetishtirishda o'zbek dehqonchiligining madaniyati, mehnatsevarligi tarixiy manbalar asosida bayon etilgan[3].

A.Razzoqovning asarida esa sovxozlarning ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy hayotga ta'sirini o'rganish davrida O'zbekiston mehnatkashlarining kurashi ikki davrni – birinchisi, sovxozlarning tashkil topishi (1928-1940-yillar boshida), ikkinchisi, sovxozlarning ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy jihatdan yanada rivojlanish (1940-1980-yillar) davrlarini o'z ichiga oladi, deya ta'kidlangan. Shuningdek, ushbu asarda birinchi besh yillik (1929-1932 yillar) yakunida SSSR ning mustaqilligiga erishuvi manbalar asosida ochib berilgan[12].

XX asr 50-70 yillaridagi tadqiqotlarda O'zbekiston sovxozlarining ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy hayotga ta'sirini kompleks bilan bog'liq holda rivojlantirish masalalari umumiy tarzda bayon etilgan[13,14]. Shu bilan birga, mazkur adabiyotlarda sovet mafkurasi ta'siri ostida O'zbekistondagi sovxozlarning ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy

taraqqiyotining faqat ijobiy tomonlarigina yoritilgan. Shuningdek, V.Vengrskiyning tarixiy tadqiqotida Surxondaryo viloyatidagi MTS larning moddiy-texnik ta'minoti mustahkamlanishi, sovxozlarda bo'linmas fondlarining o'sishi, Uchqizil suv omborini qurilishi, paxtaga haq to'lash kabi ma'lumotlar bayon etilgan[2]. I.Kimning asarida paxta ekin maydonlarining o'sib borishi, sovxozlarda ishlab chiqarish samaradorlik darajasining pastligi, yoshlarni paxta yetishtirishga jalb etilishi, surxondaryolik yosh mexanizatorlarning faolligi haqida ma'lumotlar taqdim etilgan[7].

Sovet hokimiyatining 1930-1960 yillarda O'zbekistonda sovxozlarni ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy jihatdan taraqqiy ettirish maqsadida irrigatsiya tizimini rivojlantirish, cho'llar, qo'riq va bo'z yerlarni o'zlashtirish sohasida amalga oshirilgan ishlarini aks ettiruvchi kitob va maqolalar tahlil qilinayotgan adabiyotlar guruhini tashkil etadi[4]. Sovet davrida janubiy hududlarda sug'orma dehqonchilik tarixi bo'yicha yaratilgan adabiyotlarning aksariyati beryoqlamaligi bilan ajralib turadi. Ushbu asarlarga xos bo'lgan umumiy xususiyat shuki, bu asarlarda ko'proq mustabid tuzumning agrar siyosatini ulug'lash, mavjud kamchilik va nuqsonlarni xaspo'shlash kabi holatlar ustun turadi. Ulardan V.Smironov, M.N.Rojdestvenskiy, M.M.Krilov kabi mualliflarning asarlarini qayd etish mumkin[15]. Bu asarlar sovet hokimiyati mafkurasi ta'sirida yozilgan bo'lib, tabiiyki, qator noxolisliklar mavjud. Lekin 4 jildlik «O'zbekiston irrigatsiyasi»[6] asari keng jamoatchilikda katta qiziqish uyg'otdi. Sababi, unda O'zbekistondagi 1980-yillargacha bo'lgan davrda sovxozlarni tashkil topishi va yanada rivojlanishda boshchilik qilgan mashhur irrigatorlar hayoti tadqiq etildi.

O'zbekistonda sovxozlarning ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy hayotni yanada yaxshilash borasida iqtisodiy omillar, hosildorlikni ko'tarish va yangi navlarni yaratish, sovxozlarni moddiy texnik bazasini yaxshilash va uning natijalari xususida muhim tarixiy adabiyotlar yaratildi[19].

1970-1980 yillarda Surxon-Sherobod vohasida yangi yerlarning o'zlashtirilishi yuzasidan bir qancha asarlar yaratildi. Professor I.Xoliqovning monografiyasida Surxon-Sherobod cho'llarining o'zlashtirilishi, suv omborlari va kanallar qurilishi bilan bog'liq bo'lgan ma'lumotlar taqdim etilgan[17]. Bu o'rinda Z.U.Choriyevning tadqiqoti e'tiborga loyiq[18]. Unda muallif Surxon-Sherobod vohasida sovxozlarning ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy hayotga ta'siri va sovxozlarni rivojlantirishning o'ziga xos tomonlarini ishonchli manbalar asosida yoritishga harakat qilgan.

Demak, XX asrning 20-80-yillarda sovet hukumati O'zbekistonda amalga oshirgan sovxozlarning ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy hayotga oid yakkahokimligi siyosatining sabablari, uning mohiyati va mazmunini ilmiy tahlil etish dolzarb masala hisoblanadi. Surxon vohasi aholisi yer-suv islohotlari, yalpi jamoalashtirish, ommaviy repressiyalar, yangi yerlarni o'zlashtirish, paxta yakka hukmronligi, qishloq xo'jaligida g'allachilik, sabzavotchilik va bog'dorchilik ulushining pasayishi, «o'zbeklar ishi» kabi turli xil ijtimoiy-siyosiy jarayonlarni o'z boshidan kechirgan edi. «O'zbek xalqining necha ming yillik tarixida qanday murakkab davrlar, og'ir sinovlar bo'lgani barchaga yaxshi ma'lum»[1].

Mustaqillik yillarida Surxon vohasi tarixiga oid muhim ilmiy monografiyalar nashr etildi. Jumladan, A.N.Ro'ziyev va S.Tursunov tomonidan chop ettirilgan bir qator monografiyalarda Surxon vohasida sovxozlarning ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy hayotga ta'siri bilan bog'liq jarayonlar ilmiy tahlil qilingan.

O'zbekistonda sovxozlarning ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy hayotga ta'siri sohasida amalga oshirilgan islohotlarni ilmiy tahlil qilish, paxtachilikdagi dolzarb masalalarni ijobiy hal etish, yangi texnologiyalarni joriy etish, ma'muriy-buyruqbozlik siyosatiga to'liq chek qo'yish, mamlakat iqtisodiyotini ko'tarish, qishloq xo'jalik mehnatkashlarining ishini huquqiy jihatdan himoyalashda 2009-yil O'zbekiston paxtachilik ilmiy-tadqiqot

institutining 80 yilligiga bag'ishlangan xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya ma'ruzalari alohida ahamiyatga ega bo'ldi.

N.Urunovning tadqiqotlarida Hazarbog' sovxozining tashkil topishi, Buxorodan ko'chirib keltirilgan aholining turmush tarzi tarixiy manbalar asosida tahlil etilgan.

H.Ziyoyevning ilmiy tadqiqotlarida Rossiya imperiyasi va sovet tuzumining O'rta Osiyoda hukmronlik qilishdan manfaatlari, uning ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy hayotga ko'rsatgan salbiy oqibatlari ko'rsatib o'tilgan. O.Komilovning dissertatsiyasida XX asr ikkinchi yarimida sovet hokimiyatining O'zbekiston irrigatsiya tizimida amalga oshirgan ikkiyoqlama siyosati, sovxozlarning ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy hayotga ta'siri, uning sug'orish sohasidagi deformatsiya jarayonlariga ta'siri xolislik tamoyili asosida yoritib berilgan. Shuningdek, sug'orma dehqonchilik madaniyatining o'ziga xos

an'analari, yangi yerlarni o'zlashtirish irrigatsiya va ijtimoiy hayot sohalaridagi ziddiyatli holatlar ilmiy tahlil etilgan. A.Abdullayevning dissertatsiyasida yangi yerlarni o'zlashtirish, irrigatsiya va melioratsiya, mexanizatsiya ishlarining paxta monokulturasiga bo'ysundirilishi, turg'unlik holatining kelib chiqishi xolisona yoritib berilgan.

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION). Xulosa qilib aytish kerakki, Sovet hokimiyatining dastlabki yillaridan boshlab sovxozlarning tashkil etilishi, sovxozlar tashkil etish jarayonida olib borilgan «quloqlashtirish», surgun qilish va ko'chirish siyosatining mohiyati va maqsadlari kabi masalalarni ilmiy tadqiqotlar asosida tahlil etish dolzarb vazifalardan hisoblanadi.

ADABIYOT VA MANBALAR RO'YXATI (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES):

1. Мирзиёев Ш. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. –Тошкент: Ўзбекистон, 2016. –Б. 5.
2. Венгерский В. Ўзбекистонда пахтачиликнинг ривожланиши. –Тошкент: Ўзбекистон ССР сиёсий ва илмий билимлар тарқатувчи жамияти. 1968.
3. Зиёев Х. Ўзбекистон пахтачилиги тарихидан. –Тошкент: Фан, 1960.
4. Зиядуллаев С.К. Важные вопросы строительства в освоение голодной степи. – Ташкент, 1957.
5. Иванов С.А. Орошение целинных земель Голодной степи. – Ташкент, 1957; Шерстобитов В.П. Народное движение на освоении Голодной степи (1939-1941). – Фрунзе: Илим, 1967.
6. Ирригация Узбекистана. В 4-х томах. – Ташкент, 1975-1979-1981 гг.
7. Ким И. Ўзбекистонда пахтачилик ривожининг социал-иқтисодий асослари. – Тошкент: Ёш гвардия, 1975.
8. Крылов М.М. К схеме естественно-исторического районирования Голодной степи // Известия УзФАН, 1941. –№3.
9. Мухаммаджонов М, Ўлжабоев Т., Мамедов М., Родичев С., Б., Фирсон Б. АҚШ пахта плантациялари. –Тошкент, 1960.
10. Непомнин В.Я. Очерки по истории социалистического строительства в Узбекистане (1917-1937 гг.). – Ташкент: 1967.
11. Рождественский М.Н. Освоение прелогов в хлопковых районах. –Ташкент, 1939.
12. Раззаков А. Борьба трудящихся Узбекистана за достижение хлопковой независимости СССР. – Ташкент: Фан, 1968.
13. Ризаев Г. Сельское хозяйство Узбекистана за 40 лет. – Ташкент: 1957.
14. Ризаев Г. Аграрная политика советской власти в Узбекистане. – Ташкент: Узбекистан, 1967.

15. Смирнов В. Орошение Голодной степи // Народное хозяйство Казахстана. 1932. – №2-3.
16. Саидов Х. Оқ олтиннинг оқ йўли. 1-қисм. –Тошкент: “Қизил Ўзбекистон”, “Правда Востока”, ва “Ўзбекистони Сурх” бирлашган нашриёти. ГБ УЗССР, 1963.
17. Халиков И. История орошения и поливного земледелия в Сурхан-Шерабадской долине. – Ташкент: Фан, 1977.
18. Чориев З.У. Ривожланган социализм даврида Сурхон-Шеробод воҳаси кўрик ерларини ўзлаштириш тарихи. –Тошкент: Ўзбекистон, 1983.
19. Ўзбекистон пахтачилиги тарихидан. –Ташкент: Фан, 1980.